

KULTURA
LITERATURA
IKUSKIZUNAK
SOZIOLINGUISTIKA

KULTURA

ALBERTO BARANDIARAN

XALBADOR GABE

Etxean eginiko kafeak eta patxaranak ematen duten konplizitateaz entzun nion aspaldixko txapelketa utzi nahi zuela, molde zaharreko bertsolariei estima handirik ez zietela, eta bera bortxaz joaten zela beti Nafarroako lehiara. «Ni, beti bortxaz» esan zuen, duda egin gabe. Iluntzeko bederatzietan geldituak ginen bere etxean, Urepeleko Pokomotzenean, eta beranduago iritsi zen hitzordura, neguko bukaerakoak beti izaten baitira garai txarrak artzaintzat, bildotsekin eta esnearekin eta. Iritsi, afaldu eta solasaldi ederra izan genuen gero ardiez, Ameriketaz, Urepelez, bertsolaritzaz, euskaltzaletasunaz, Euskal Herriaz.

Lehen bertsoa bere arreba baten jaunartzean bota zuen ordu erdia pentsatu ondoren eta aitari eta garai hartan Iparraldean bertsolariak biltzea beste kezkarik ez zuen Teodoro Hermandorenari alimalezko poza eman zien. Mattin eta Xalbador bikote mitikoari segida eman ziezaiokeena izanen ote zen Mixel? Ez du inoiz eduki bi koblakari paregabe hauen maila, bertsolari baino lehen artzaina izan baita beti Nafarroako Bertsolari Txapelketan aurten parte ez hartzea deliberatu duen Mixel Aire Xalbador II.

Irakurrita entzunda baino traza itxurosoagoa hartzen zuen bere bertsokeran, bere izakeran, abesteko doinu goratu eta goxo horretan askok ikusi nahi izan dute euskal lirikorik onenetakoa izan den aitaren arrastoa. «Horretarako, halabaina, parrandazale izan behar», aitortzen zuen berak. Hura bertsolaria, plazetan eta tabernetan ezin goxoago zegoena, eta hau artzaina. «Ni ardiekin nauzu gustura, hura da nere mundua», esaten zuen patxarana zerbitzatzen zuen bitartean. Horregatik itzuli zen baxenabar askorendako betirako aberri bihurtu zen Ameriketatik —han hau buruan—, horregatik bertsolari ona ezin izan. Horregatik utzi du txapelketa, urte askotan parte hartzearen komenentziaz sinistaraztea lortu badute ere. Horregatik bertso-festa den txapelketaren garaian ariko da ardiak jaisten, arkumeak zaintzen eta Sorogaingo belardietan lanean —kantuz, bertsoz?—.

Hankamotz gelditu da txapelketa. Manolo Arozenak esan zuen behin Xalbadorek utziz gero bertsolaritza desagertuko zela Iparraldean. Bazekien goizuetarrak zer esaten zuen, ez baitute bestaldekoek plazan aritzeko beste aukerarik. Alkhat eta Ezpondak ere utzi dute, Xanpunek ez du parte hartzen, ezta Urko Atxutegik ere. Baina urteetan lana utzi eta kilometro asko egin behar izan ditu hiru aldiz txapelduna izan denak bere bertsoak gaizki ulertuak izan diren sentsazioarekin ateratzeko gero.

Bere herriaren geroaz arduratuta bizi zen artzain baten irudia utzi zigun etxeko atarian agurtu eta berehala. Bere txokoa eta bere gauzak horrenbeste maiteko dituen pertsona nekez aurki daitekeen sentsazioa. Hurrengo bertso-saioan elkarri adio

esango geniola hitz eman genuen, baina aukera izan nuenean horren present izan nuen berarekin izaniko solasaldia, esan zidanean bertsoan ari zela ere ardiekin zegoela bere gogoia, ez nintzela ausartu.

Gau hartan, etxera bueltan, jada Nafarroan, bi orein atera ziren errepidera Kintotik. Izututa, berehala ezkutatu ziren baso elurtuan. □

438 BISITARI

Pablo Sarasate Museoak 438 bisitari izan zituen iaz. Hori xe. Ez «laurehun inguru» edo «ia bostehun», ez. 438. Jubilatzen denean toki aukeratuan paratu beharko zaio plaka kontaketa horren zehatz burutu duen funtzionarioari, merezi du eta. Bere bizitzan gauza guztiak horren zehatz egiten baldin baditu, gizon latza izango da seguruenik, akats gutxi egiten dituen horietakoa.

Funtzionarioak zenbatu zituen bere koadernoan hilabete bakoitzean bibolinjole ospetsuaren omenez paratutako gela ikustera hurbildu direnen kopuruak. Abuztuan lau izan ziren. Ezin jakin egunero ere desglosatuta izango dituen bisitak, horren berririk ez baitu eman Iruñeko Udalak, bere artxibategi zaharren Zapateado piezaren egileari tokia egin zion erakundeak.

Funtzionarioa kudeatzaile aparta izan daitekeela ez du inork dudan jarriko, baina arduradunak gogoeta egin beharrean daudela iruditzen zait, zenbakiok trufatzekoak dirudite eta. Zerk egiten du huts Pablo Sarasate Museoan? Nola daiteke horren erakargarritasun eskasa? Guggenheim ez izanda ere, musikariaren bibolinak, partiturak, jantziak, bere garaiko dokumentu eta oroitzapenak, ez al dira 438 —funtzionarioak zenbatu ditu urte osoan zehar— baino gehiago hurbilarazteko modukoak? Zergatik «Espainiako Iparralde bisitatu hamar egunetan mila liberatan/110 libratan/173 dolarretan» paketearen barruan Iruñea azken egunerako uzten duten turismo-saltzaileek *running bulls* pasatzen diren karririk dituzte helburu

bakarra? Izango da Pablo Sarasaterena ikusi ahal izateko eskaera idatzia egin behar dela? Izango ote tradizio eskasa —Nafarroako Museoa dagoenik ere iruindar askok ez dakite—? Izango ote honen zuzendaria Historiaurrean eta indusketetan aditua dela —aztertu, aztertu, gorde, gorde, ezkutatu, ezkutatu—? Izango da inori ez zaiola pitorik ere interesatzen joan den mendeko konpositore baten paper horituak eta bibolin desafinatuak? Hala bada, itxi eta jarri funtzionario aparta beste toki batean mesedez. Baina ideiak baldin badira faltan ditugunak, interesik ez bada antzematen museoak zentru biziak eta erakargarriak egiteko, oraingo hilobien partez, inguruko adibideak begiratu, arren —ez da lepoa gehiegi luzatu behar: hor daude San Telmo, Lizarrako Gustavo de Maeztu, Gasteizko Museoa...—.

ZERGATIK EZ ARALAR?

Noizbait Abiadura Handiko Trena gurean egiten bada —noizbait diot proiektu erraldoi hauekin beti eduki behar delako duda arrazoizko deitzen den horren puxka bat—, Aralar zulatuta egin beharko litzateke Iruñera ere iritsiko bada. Eta, ikusita Nafarroako Diputazioan txiribitak ateratzen direla aspaldi honetan herrilaneekin, nik duda gutxi dut zulatu behar den guttia zulatuko dela Europako garraiobideen sare ahalguztiduna izan behar den horretan sartu ahal izateko. Aralar zulatu, arraio. Trikuharrien, San Migelen eta Balerdiko Aralar. Ez da txantxa.

Tindaya mendia bere etxeko leihotik ikusten duen kanariar batek esan zion lehengoan Eduardo Txillidari zulatzeko nahi bazuen bere herriko mendia, uzteko haiei guantxeen az-tarnak eta mendi magikoa milaka urtetan zehar egon diren bezala. Eskultorea kexu izan da ahal izan duen guztietan bere proiektua ezagutu gabe entzun behar izan dituen kritikengatik, baina kanariarrei ere entzun behar zaiela ez du inork zalantzan jarriko.

Proiektu ederra da donostiarrarena, eginez gero ederrena izango dena. Berari ere hala iruditzen zaio, eta konbentzi-

menu horrek are erakargarriago egiten du eskultura erraldoia, lan handiak eta maila gorenekoak utzi dituelako bazter guztietan. Ilargia, horizontea eta itsasoa dena batera mendi baten baitatik ikusi ahal izatea ederra izan behar duelako nahitanahiez. Baina egia da ere lan bat, publikoa bada bederen, egokitu behar zaiola hala inguru fisikoari nola sozialari, duela asko hasitako koadroaren azkenaurreko pintzelada egokia behar den bezala emaitza armoniatsua lortu nahi bada. Ez dirudi hori denik Tindayaren kasua.

Txillidak urteak eman ditu mendiaren bila Europan zehar, eta Fuerteventurako irlan aurkitu du azkenean. Toki magiko horien artean ez dago Euskal Herrikorik. Zergatik ez hemen? Zergatik ez geurea egin begiratoki eta amesleku zoragarria izango zena? Zergatik ez Aralar? Hemen ez ditugu, Tenerifen bezala, mendia jaten ari diren harrobiak, baina bai desbideratu beharreko trenak. Aztertzekoa dateke: Mailoak, kasurako, ikusgarriak izango dira barrutik. Ez 200 km/orduko igarotzen den tren baten leihotik, jakina, baina bai hiltbetaren argiaz zurututako espazio erraldoitik.□

GARAI GOGORRAK DATOZ

Ale hau karrikaratzen denerako aurkeztuta izango da jada William Christian antropologo estatubatuarrak Ezkioko agerkundeei buruz ingelesez idatzirik liburuaren gaztelaniazko itzulpena. Egilearen asmoa Ezkion bertan aurkeztea zen, Lourdes edo Fatima txiki utzi zituen sukar mistikoa 1931ko udan bizi zuen tokian bertan. Hamabi urte eman ditu Christianek gaia aztartzen, artxiboak miatzen eta ehundaka lekukorekin hitz egiten, eta nahiko behin-betikoa ematen du lanak: bereziki Goierri eta Sakana zorabiatu zuen lurrikara erlijiosoak ez du parerik izan garai modernoetan. Gure herrian antzeko zerbait aurkitzeko XV. eta XVII. mende bitarteko sorginen garaietara jo beharko genuke seguruenik.

Liburua dokumentu paregabea da ezagutzeko garai hura ezezik, herri honen muinean dagoen erlijiotasunaren klabe

batzuk ere, gure izakera zizeldu dituzten mitoak eta sinismenak bere gordintasunean azaldu zirelako ikusleengan eta itsu-itsuan jarraitu zietenengan —Elizak agerkundeak ezeztatu eta erromeriak debekatu zituen arte—. Ezkiokoa izan zitekeen beste Lourdes bat, hasiera haietan askoz jende gehiago bildu zuelako Santa Luzia auzoko aldapan —Christianek milioi bat pertsona inguru kalkulatu ditu tokiak jendea erakartzeko gaitasuna izan zuen hiru urteetan, 80.000 gau bakar batean—, eragina lehen unetik izan zuelako eta inguruak ere —Errepublikara garaiko Gipuzkoa eta Nafarroa katoliko eta eskuindarrek, are integratzen— baldintza guztiak eskaintzen zituelako Ama Birjinaren mezu zehatzei harrera ona egiteko. Utzi du egileak, hala ere, galdera-sorta erantzunik gabe.

Eskola amerikarrekoa izaki, ez da antropologoaren lanen xede nagusia gertaerei azalpena bilatzea, baizik agerian uztea, kontatzea, inolako epairik eman gabe. Huts batzuk gelditzen dira, hala ere, irakurlearen gogoan. Esate baterako Elizaren jarrera. Hasieran alde edo kontra garbi egin ez bazuen ere, izan ziren ikusleei babes osoa eman zieten apaizak, baita ordena ere. Gero Mateo Mujika artzapezpikuak ez zuen dudarako zirrikiturik utzi. Zergatik Ezkio ezetsi eta aipatu beste erromeria-gune sonatu horietako lekukoak onetsi? Zergatik izan zuen Ezkiokoak horren oihartzun zabala Sakanako herri gehienetan, eta ez, adibidez, Gipuzkoako beste alderdietan? Nola ulertu daiteke oraindik gaur egun jende xumea hilero-hilero biltzea duela hirurogei urtetik gorako agerpenen tokian —baserriko jendea zein kaletarra, gazte batzuk tartean, izpirituaren gehiegikerietarako zale izateagatik inoiz susmorik piztuko ez luketen euskaldunak gehienak—? Nola ulertu gogoari herri gehienetan jarri zaion autozentsuraren katea lodia?

Diotenez, Ama Birjina iragartzen ari da azken hilabeteotan garai gogorak, oso gogorak. 1932an baieztatu zion ikusle bati latzak heldu zirela eta aingeru ezpatadunez inguratua agertu zitzaion estasian egon zen bitartean. Handik lau urtetara gerra piztu zen. □